Trieste ali Trst?

(Ta članek je napisal A. J. P. Taylor in je izšel v Londonu v reviji The New Statesman and Nation 9. decembra 1944. Razpravlja o jugoslovanski zadevi, o kateri se bo po svetu kmalu več slišalo.)

Vprašanje Trsta bo ena večjih točk mirovne izravnave; njegova usoda ne bo odvisna samo od vprašanja narodnosti, temveč tudi od značaja nove preuredbe centralne Evrope. Zgrajen v interesu nemške Mitteleuropa in po letu 1919 spremenjen v orodje italijanskega svetega samoljubja, Trst lahko postane sedaj simbol anglo-sovjetske zveze — ali pa anglo-sovjetskega nasprotstva.

Trst je zgradila doba železnice in pare. Od devetnajstega stoletja je bil le nevažno pristanišče s prebivalstvom, ki je govorilo v italijanščini (kot v vseh drugih dalmatinskih pristaniščih); v njegovo veličino ga je pozval baron Bruck, Porenjčan po rodu, katerega je Avstrija sprejela za svojega in ki je postal velik zagovornik gospodarske enotnosti (pod nemško direktivo) srednje in vzhodne Evrope. Enotnost carine v avstrijskem cesarstvu, ki jo je upeljal Bruck, in enotnost avstrijskih državnih železnic je omogočila Trstu, da je zavzel mesto Donave kot glavni iztok za vso centralno Evropo.

Trst je bil po svojem značaju "cesarski" in nenaroden, avstrijski in ne italijanski. Svoje prebivalstvo je nabiral iz sosednjega zaledja, ki je bilo v ogromni večini slovensko. Toda pomorska govorica avstrijskega cesarstva (celo avstrijske mornarice) je bila italijanska; vsled tega je tudi v Trstu prevladoval italijanski jezik — radi priročnosti in pripravnosti in ne radi kake narodne lojalnosti. V poznem devetnajstem stoletju je bila večina tržaških "Italijanov" slovenskega pokolenja in tisti, ki so se opomogli, so avtomatično prevzeli trgovsko in kulturno narodnost Trsta.

Ta proces ima svoje meje. Če kako mesto nadalje narašča in črpa svoje prebivalstvo iz podeželja, tedaj enkrat napoči čas, ko podeželska narodnost ne more biti več vsrkavana; ta se odločno pokaže in proces se prične obračati v nasprotno smer — — — izpreobrnjenci, ki so se odtujili svojemu narodu, se pričnejo "izpreobračati" zopet nazaj.

Ta proces v 'nasprotno smer' se je v devetnajstem stoletju pričel pojavljati po vsej Evropi —v prvi vrsti v škodo Nemcev in Italijanov, toda bolj vzhodno je utrditev narodnostne zavesti bolj nazadnjaških Slovanov (Ukrajincev in Belorusov) delala škodo Poljakom. Na ta način je v enem stoletju narastlo prebivalstvo Prage iz 75,000 na 600,000; Nemci pa so padli iz 66 na 6 odstotkov prebivalstva. Slovenska narodna zavest se je utrjevala bolj počasno in kasneje kot češka, toda tudi ta je pohitevala v zadnji generaciji avstrijskega cesarstva.

Med 1880 in 1910 je število upradno priznanih Slovencev v Trstu poraslo iz 22 na 33 odstotkov; leta 1915 je avstrijska preiskava pokazala, da je nadaljnih 12 odstotkov tržaških prebivalcev bilo slovenskega ali hrvaškega rodu, toda radi priročnosti ali bahave nadutosti so se vpisali za "Italijane". Italijani so seveda še vedno lastili si monopol nad trgovskim življenjem Trsta; in Italijani so imeli skoro monopol tudi nad šolami in časopisi — dveh najmočnejših orožij narodnostne borbe. Toda vzlic temu je njihova večina bila negotova in vzdržana le z ločitvijo Trsta od njegovega zaledja.

Ako vzamemo skupno avstrijsko Primorje, ki je bilo l. 1919 priključeno Italiji, tedaj tvorijo Jugoslovani (Slovenci in Hrvati) dve tretjini vsega prebivalstva; in to jugoslovansko prebivalstvo je večalo svoje prvenstvo skozi naravni porastek, kakor tudi skozi naseljevanje ljudi iz čisto jugoslovanskih pokrajin dalje proti vzhodu. Avstrijska oblast ni mogla vzdržati popolnega ravnotežja niti med južnimi Slovani in Italijani. Vseeno pa je dovoljevala južnim Slovanom njihov narodni obstoj; in če bi se položaj ne spremenil, bi danes imeli Jugoslovani v Trstu polno večino.

Po tradiciji Trst ni bil predmet italijanske pohlepnosti. Mazzini in La Marmora, prvi kot idealist, drugi kot praktičen človek, sta izjavila, da leži Trst čez mejo italijanske "narodne" države. Toda v poznem devetnajstem stoletju je postal središče italijanskega iredentizma; in ko so se l. 1915 zavezniki bolj brigali, kako pritegniti Italijo na svojo stran in tako oslabiti habsburško monarhijo, kot so pa imeli spoštovanja do narodnih zahtev, so z londonskim paktom oddelili Trst in Primorje z Istro vred Italiji.

Tedaj jim ni prišlo na misel, da se bo habsburška monarhija razsula, ali da pride na površje država, v kateri naj bi bili združeni vsi južni Slovani. Jugoslavija je bila rojena prepozno, da bi imela v Parizu nekoga, ki bi zastopal in zagovarjal njene zahteve s tako spretnostjo kot je Beneš upravičeval zahteve Čehoslovaške. Napihnjene italijanske zahteve so povzročale na pariški konferenci glavni spor. Bile so znižane, toda mirovna izravnava je vseeno priključila med Italijane nad pol milijona Jugoslovanov kot tudi Trst, naravni izhod centralne Evrope. (Konec prihodnjič.)

Višje cene, večji davki, nagrada v letu 1945

Urad za določanje, oziroma za kontroliranje cen, prerokuje, da bodo letos znatno narasle. Draginja torej ne bo pojenjala. A ob enem se bo novi kongres, ki se snide januarja, bavil z načrti za zvišanje davkov.

V Italiji bi radi volitve

Vse glavne protifašistične stranke v Italiji žele, da bi se volitve v novi italijanski parlament že letos razpisalo. Sedaj nobena ne ve, koliko ima pristašev in koliko med ljudstvom velja njen program.

Najboljši pripomoček pri učenju angleščine za starejše, ali mlajšim za učenje slovenščine je DR. KERNOVO

"ANGLEŠKO-SLOVENSKO BERILO"

"English-Slovene Reader"

Cena $2.00 s poštnino vred

Naročila prejema

PROLETAREC

2301 S. Lawndale Ave., CHICAGO 23, ILL.

SLIKA Z BOJIŠČA V FRANCIJI, kjer so Nemci prizadejali v svoji protiofenzivi Francozom in drugim zaveznikom v Belgiji velike izgube. V Belgiji so se morali v drugem tednu januarja ameriški in angleški armadi spet umakniti.

KRALJ PETER NI VEČ ZAŽELJEN IN BO OB PRESTOL

(Nadaljevanje s 1. strani.)

celo tajili obstoj tega pokreta.

Londonski opazovalci so kmalu sprevideli, da je kralju popolnoma nemogoče, uteči tem intrigam okoli svoje osebe. Dvor je bil in ostal edino upanje teh generalov, ki so bili brez armade, ki so vrhu tega še nosili na sebi pečat največjega vojaškega poraza v vsej zgodovini svoje dežele. Dvor je bil tudi edino upanje vseh onih visokih uradnikov, ki so bili tesno povezani s korupcijo in kompromitirani radi nezdravih razmer, ki so vladale v njihovi deželi zadnja leta pred izbruhom vojne.

Peter se umikal dobrim nasvetom

Tragedija kralja Petra je bila v tem, da je bil izven svoje dežele in da je bil obdan od te klike. Toda poleg te najhujše težave je bilo tudi še drugih temnih točk v življenju mladega vladarja. Ko je dospel kralj Peter v London, mu je (angleški) kralj George VI. nasvetoval, kot mlademu sorodniku, ki še ni bil odrastel šoli, naj posveti ves svoj čas, vse svoje moči svoji vzgoji kot bodoči kralj dežele, katero je treba šele osvoboditi. Kralj George je izbral zanj najboljše vzgojne možnosti v Cambridgeu, kjer je Peter v šoli resno delal — toda jako kratko dobo. Politiki, diplomati in generali iz njegove okolice so ga zasledovali, prodrli so v čitalnico univerze in včasih celo v njegovo spalnico, da ga pridobe za svoje posebne politične cilje ozkosrčnega egoizma. Vedno znova so ga odvrnili od šolanja, in ko je eden njegovih profesorjev, Harold Laski, opomnil kralja, da je bolje, da se popolnoma posveti knjigam ali pa šolo sploh zapusti, se je Peter odločil, šolo zapustiti.

Ljubavnost in državništvo ne gre skupaj

Ni nemogoče, da je bil vzrok njegovega sklepa dejstvo, da je bila v Cambridgeu tudi grška princeza Aleksandra, s katero se je nameraval poročiti. To je bila vsemu političnemu krogu v Londonu dobrodošla vest, ker jim je nudila novih prilik za intrige in spletke. Obenem pa je te kroge še bolj odtujila realnosti in pravemu razvoju v Jugoslaviji.

Nastala je tudi borba na življenje in smrt med obema kraljicama — Marijo, kraljico Jugoslavije, ki je bila proti poroki svojega sina predno bi se povrnil nazaj v domovino, in Aspazijo, morganatično vdovo umrlega grškega kralja Aleksandra I.

Aspazija je bila mati Petrove neveste, 43 let stara, zvita žena kmečkega pokolenja, doma iz Krete, ki je veljala za eno najlepših žena Grčije. Poleg tega pa je ona tudi ena najbolj spretnih političnih osebnosti v visoki londonski družbi. Bila je odločena, da mora priti čim hitreje do te poroke.

Pomagal ji je pri tem poslu njen veliki prijatelj, Vladeta Miletič, bivši jugoslovanski minister za notranje zadeve in še prej načelnik policije v Beogradu. Te spletke so bile tako ogorčene, da se je nekoč razširila v Londonu celo govorica, da je kralj Peter zaprt, konfiniran, najbrž od kraljice Marije. Ko je bila lanskega marca praznovana poroka, v navzočnosti angleškega, grškega in norveškega kralja in nizozemske kraljice, je bilo kraljici Mariji (Petrovi materi) "nemogoče" prisostvovati.

V Jugoslaviji imeli druge skrbi

Po poroki se je kralj Peter nastanil na svojem imetju v Surreyu. Kmalu nato je v Jugoslaviji zmagal osvobodilni pokret. Titova moč je naraščala in njegova slava se je širila po vsem svetu. Njegovo prijateljstvo s Churchillom je postalo trdno, tako trdno, da se je začelo postavljati vprašanje, kdo bo razpolagal z denarjem jugoslovanske vlade. Tu ni šlo le za kraljevo plačo $50,000 na mesec, temveč tudi za osebno posest kralja Petra v Jugoslaviji in izven nje, za mnoge investicije v železniških in drugih podvzetjih, pred vsem rudokopih. Tudi člani dvora okoli njega so se začeli bati — čutili so, da jim preti izguba vsega bogastva, naloženega v Jugoslaviji in vrhu tega še izguba njihovih plač. Politikom in visokim uradnikom pa je bilo jasno, da bodo izginile njihove stare politične stranke, o katerih so mislili, da jih zastopajo v inozemstvu.

Takrat sta se obe kraljici pobotali in začeli kovati načrte, kako spraviti kralja nazaj v Jugoslavijo. Verjetno je, da je Peter zaupal Churchillu, da mu bo pomagal nazaj, toda pozabil je najbrže, da angleški ministrski predsednik ne bo mogel vsiliti Jugoslovanom kralja proti njihovi volji.

Napori brez hasna

Obe kraljevski materi, generalski, politični in drugi postopači na dvoru so se združili, da po možnosti torpedirajo sporazum med Titom in Šubašičem. Kralj Peter je v sredi januarja t. l. zavrgel regentstvo, ki bi imelo biti ustanovljeno glasom tega sporazuma. Mislil je, na pritisk svojih prijateljev, da dobro igra, in zaigral.

V domačem pomenku pred kaminom, v Downing Street št. 10, sta Churchill in Eden poskušala prepričati kralja, da ne sme prelomiti s Titom in se postaviti proti temu, kar je splošna želja njegovega naroda. Peter pa je sledil nasvetom spletkarjev . . .

Japonske izgube na Filipinih

V 68 dneh ameriške invazije na filipinski otok Leyte je bilo 112,728 japonskih vojakov ubitih.

Nacijska grozodejstva tolikšna, da se zde celo po po vedostojnih virih neverjetna

(Nadaljevanje s 1. strani.)

bilo nikoli dovolj. Izmislili so, da bi bilo prijetno metati deteta v zrak in z balkona pa bi streljali vanje. Najbolj so si v ta namen izbirali okrog 4 leta stare. Nekdo je telesce zalučil kviško, z balkona je počilo in trupelce je padlo prestreljeno na tla. Hči tega poveljnika — tako trdi sovjetsko poročilo, pa je v takih prizorih kričala: "Papa, papa, še, še, še!"

Upravitelj istega jetniškega tabora se je hvalil, da lahko prekolje s tolkačo ("žatlaho") 10 let starega dečka na dvoje z enim mahom. Ko so se njegovi pajdaši o tem prerekali, češ, da to ni mogoče, je enega dečka omenjene starosti pobral, mu ukazal poklekniti in skleniti roki v dlani pred obrazom. Nato je zamahnil in ga preklal. Koliko je vsega tega res, ne vemo. Rusi trdijo, da je to povsem resnično poročilo. In dodajajo: "Zato pa se Nemci sovjetske zmage tako boje, ker vedo, da maščevanju ne bodo ušli."

Churchill o ciljih Velike Britanije na Balkanu in drugje

(Nadaljevanje s 1. strani.)

red v deželi. S tem je potrdil, da se more Grčijo ohraniti reakciji edino s pomočjo vnanjega orožja, ker je Plastiresova vlada sama na sebi brez moči. Brez moči je tudi regent nadškof Damaskinos. A privilegirani sloji, skupaj z angleško oboroženo močjo, pa lahko nadvladajo narod, ki se sedaj čudi, kako da mu ne dajo pravice izbrati si vlado po svoji volji.

Pokloni Stalinu

V govoru o Grčiji je Churchill rekel nekaj zelo pohvalnih besed o Stalinu. Dejal je o njemu, da svojo besedo izpolni do pike natančno in da on ni odgovoren za početje trockističnih teroristov na Grškem. In pa da sta Angliji poverili mandat varuhinje reda in mira v Grčiji vladi Zed. držav in Sovjetske unije.

Glede Tita se je Churchill v istem govoru znova pohvalil, češ, bili smo prvi, ki smo ga priznali in mu pomagali! Zaeno je dejal, da sta se o bodočnosti Jugoslavije Anglija in Sovjetska unija sporazumno dogovorile. Podrobnosti sporazuma ni navedel. Niti ne, kaj misli o bodočnosti Bolgarije. A ostale vesti iz Londona in drugih krajev so v pričetku tega tedna poročale, da Tito kani tudi Bolgarijo pritegniti v federativno Jugoslavijo, v kateri bo Macedonija, ki je bila do te vojne razdeljena med Bolgarijo in Jugoslavijo, združena in dobila avtonomijo enako, kot n. pr. Srbija, Hrvatska in Slovenija. Macedonci bi radi v to združenje tudi grški del Macedonije, kar pa je drugo vprašanje.

Premirje z Madžarsko

Zadnjo nedeljo je bilo objavljeno premirje, ki je bilo v Moskvi podpisano med Madžarsko in sovjetsko vlado. Pred tem sta ga odobrili angleška in ameriška vlada. Sporazum določa, da plača Madžarska $300,000,000 vojne odškodnine, torej znatno manj, kot pa je Moskva prvotno zahtevala. Posredovala je Madžarski v korist ameriška vlada. Odškodnino dobi Sovjetska vlada, Jugoslavija, Rumunija in Čehoslovaška, ki so bile prizadete vsled madžarskih upadov, zaplemb in okupacij. Ob enem se je madžarska vlada obvezala vrniti omenjenim deželam vse teritorije, ki si jih je s pomočjo Hitlerja osvojila. Na podlagi tega sporazuma pride torej slovensko Prekmurje nazaj k Sloveniji.

Churchill se teh stvari v podrobnostih ni dotaknil, ker je pred vsem branil politiko Velike Britanije v splošnem in ob enem delal vtis, da so nasprotja med vodilnimi zaveznicami bolj navidezna kot resnična. Otel je Grčijo za angleški vpliv, čeprav je zanikal, da ne išče v nji nobenih koristi, kakor ne v Italiji ali v Španiji, toda vendar je vsakemu jasno, da je bil to le jezik sijajno izoblikovanega diplomata, ki skuša dokazati nekaj, kar je z resnico prav malo v sorodu, še manj pa z obljubami.

Priseljevanje v Zed. države znižano na sto tisoč letno

Lani se je priselilo na podlagi naseljeniških kvot v to deželo manj ko 100,000 oseb, in to že štirinajsto leto. Prvič se je število znižalo izpod 100,000 leta 1931.

Ako se pomisli, da je l. 1907 prišlo sem eden in četrt milijona priseljencev, si lahko predstavljamo, kako zelo je ameriška vlada omejila naseljevanje.

Še celo l. 1914, ob postanku prve svetovne vojne, je število priseljencev še vedno znašalo veliko nad milijon. Od takrat pa gre navzdol.

Naseljenci v lanskem letu so bili večinoma Kanadčani, Mehikanci in Angleži. In pa seveda vojni begunci, o katerih pa antisemiti trdijo, da jih pride sem veliko več nepostavno kot pa z dovoljenjem. Vladni uradniki to zanikavajo.

MACEDONIJA IN GRŠKE MEJE

LONDON. — Najbolj znameniti angleški izvedenec za balkanske zadeve, profesor R. W. Setton-Watson, je objavil dne 5. januarja v listu Manchester Guardian dolg članek o macedonskem vprašanju. V njemu svari, da ustanovitev neodvisne Macedonije, ki utegne nastati na podlagi sporazuma med Bolgarijo in Jugoslavijo, ne bo smela biti osnovana na zahtevah ali spremembah jugoslovansko-grške meje. (Op. u. — Gre se za grški del Macedonije.)

Profesor Setton-Watson naglaša, da utegne Macedonija igrati važno vlogo kot ena izmed šesterih enakopravnih enot jugoslovanske federacije. Tvoriti bo mogla most med narodi južnih Slovaniv, tako da se ne bodo več prepirali radi nje. Na vsak način pa bi bilo potrebno, pravi ta članek, objasniti Jugoslovanom in tudi njihovim zaveznikom, da so načrti federacije notranja jugoslovanska zadeva. Zato je treba preprečiti nesporazumljenja z balkanskimi sosedi Macedonije in z vso jasnostjo izjaviti in pribiti, da radi teh notranjih jugoslovanskih načrtov ne more nastati vprašanje kakršnih koli sprememb jugoslovansko - grških meja. (To je, da naj grški del Macedonije ostane Grčiji, dočim bi ga Macedonci radi v zedinjeno Macedonijo v jugoslovanski federaciji.)

Profesor Setton-Watson piše, da bodo prijateljski sporazumi z neodvisno Albanijo dobrodošli. V redu bo tudi, da dobi Bolgarija velikodušne ugodnosti v pogledu uporabe pristanišč na Egejskem morju — kot jih je, na primer, dobila leta 1919 Jugoslavija od Grčije v Solunu. Vse to je v redu, pravi profesor Setton-Watson, toda v nobenem slučaju to ne smé privesti do tega, da bi se spreminjalo meje grške države.

Ta angleški balkanski strokovnjak ob enem poudarja, da dokazuje dosedanje rusko ravnanje na Balkanu, navzlic široko razširjenemu sumničenju in šepetani propagandi o njenih spletkah in rovarenju, veliko zmernost in previdnost sovjetske vlade.

Na koncu svojega članka pravi, da kar bi ves svet najraje videl kot posledice sedanjih bojev, bi bilo trajno prijateljstvo med bolgarskim in srbskim narodom, in končna rešitev teh sporov, ki bi enkrat za vselej zaprla pot neprestanim intrigam velikih sil na Balkanu. Ravno na podlagi tega spora se je na Balkanu ustvarjalo vedno nove spletke, intrige in nemire.

Ameriški Poljaki pritiskajo na Roosevelta

Ameriški Poljaki so že več tednov v organizirani akciji, kaaere namen je s shodi, s tiskom, v radiu, s telegrami in pismi, z resolucijami in konvencijami pritiskati na Roosevelta, na vlado in na zvezni kongres, da sovjetski vladi preprečijo uveljaviti novo poljsko vlado v Lublinu. Vzlic svojemu velikemu propagandnemu aparatu ne bodo uspeli, razen ako se Moskva sama odloči za kak kompromis.

DRŽAVLJANSKI PRIROČNIK

nova knjižica, s poljudnimi navodili kako postati **AMERIŠKI DRŽAVLJAN.**

Poleg vprašanj, ki jih navadno sodniki stavijo pri izpitu za državljanstvo, vsebuje knjižica še v II. delu nekaj važnih letnic iz zgodovine Zedinjenih držav, v III. delu pod naslovom RAZNO, pa Proglas neodvisnosti, Ustavo Zed. držav, Lincolnov govor v Gettysburgu, Predsedniki Zedinjenih držav in Poedine države z glavnim mestom, številom prebivalstva in velikostjo.

Cena knjižici je samo 50 centov s poštnino vred.

Naročila sprejema:

Knjigarna Proletarca

2301 S. Lawndale Avenue

CHICAGO 23, ILL.

POSLUŠAJTE

vsako nedeljo prvo in najstarejšo jugoslovansko radio uro v Chicagu od 9. do 10. ure dopoldne, postaja WGES, 1360 kilocycles. Vodi jo George Marchan

PRISTOPAJTE K

SLOVENSKI NARODNI PODPORNI JEDNOTI

NAROČITE SI DNEVNIK

"PROSVETA"

Stane za celo leto $6.00, pol leta $3.00

Ustanavljajte nova društva. Deset članov(ic) je treba za novo društvo. Naslov za list in za tajništvo je:

2657 S. Lawndale Ave.
CHICAGO 23, ILL.

Dr. John J. Zavertnik

PHYSICIAN and SURGEON

3724 West 26th Street

Tel. Crawford 2212

OFFICE HOURS:

1:30 to 4 P. M.
(Except Wed. and Sun.)

6:30 to 8:30 P. M.
(Except Wed., Sat. and Sun.)

Res. 2219 So. Ridgeway Ave.
Tel. Crawford 8440

If no answer — Call
Austin 5700

BARETINCIC & SON

POGREBNI ZAVOD

Tel. 20-361

424 Broad Street

JOHNSTOWN, PA.